

Ontwikkeling van deze leidraad

In het Doe & Leer Lab van het Traject Energieke Gemeenten leren we met en van elkaar: hoe inwonersgroepen goed kunnen meedoen in de warmtetransitie. Deelnemers aan het Lab zijn medewerkers van Zeeuwse gemeenten, Provincie Zeeland en organisaties die inwonersgroepen ondersteunen, zoals Zeeuwse Milieufederatie, Zeeuwind (samen Zeeuwse Participatiecoalitie), Zeeuws Klimaatfonds, Zeeuwse Vereniging voor Kleine Kernen, Participatienetwerk Zeeland en anderen. Ook belangstellenden van wijk- en dorpsraden, energiecoöperaties en andere inwonersgroepen nemen deel.

In totaal zijn er in 2021 tot en met januari 2022 vier Kwartaalsessie en vier Excursies gepland: online zolang het moet, offline zodra het kan. In de Kwartaalsessies zijn er presentaties van diverse sprekers en is er uitwisseling over participatie tools, aanpakken en ervaringen. In de Excursies staan praktijkvoorbeelden centraal, uit Zeeland en elders.

Dat 'met en van elkaar leren' gebeurt individueel door iedere deelnemer tijdens de sessies en excursies. Maar het doel is ook om collectief te leren en dus 'samen wijzer te worden'. Daarom ontwikkelen we met alle inzichten en lessen die uit de sessies en excursies naar voren komen een leidraad. Hiermee willen we handvatten bieden voor 'een manier van doen' waar beide zijden van het samenspel tussen gemeenten en inwonersgroepen profijt van kunnen hebben. De leidraad ontwikkelt zich gaandeweg: na elke sessie en excursie stellen we een versie met lessen over inwonerparticipatie samen. De versies bestaan dus naast elkaar. Totdat we begin 2022 na alle sessies en excursies een bundeling maken, wellicht met andere rubrieken en in ingedikte vorm, tot één finale leidraad.

We hopen dat hiermee, in etappes, een praktisch hulpmiddel ontstaat, waar velen nut en plezier van zullen hebben.

Sonja Nossent – ZeelandBruist:

sonjanossent@zeelandbruist.nu

Marlou Boerbooms – Energieambassadeur:

marlou@energieambassadeur.nl

Baukje Bruinsma – Gemeente Schouwen-Duiveland:

baukje.bruinsma@schouwen-duiveland.nl

Meer informatie over Traject Energieke Gemeenten

Kijk op www.zeeuwsenergieakkoord.nl/participatie

Hier vind je ook informatie over drie hulpmiddelen voor inwonerparticipatie in de warmtetransitie:

- Sociale Warmte Atlas Zeeland
- Participatie Toolkit
- Doe & Leer Lab

Leidraad i.o.:

Inwonerparticipatie in de warmtransitie

Versie 2: 9 juni 2021

NB. De lessen staan gerubriceerd naar doelgroep, maar het kan voor medewerkers van gemeenten zinvol zijn om óók de lessen voor inwoners en inwonersgroepen te bekijken én vice versa!

Lessen voor inwoners en inwonersgroepen → Bepaal per situatie wat past

- Warmtetransitie komt dicht bij bewoners: écht in hun huis en hun leefomgeving. *Bewonersinvloed* is daarom van groot belang, urgent en ‘terecht’.
- Bewoners kunnen invloed uitoefenen door zich te *organiseren* tot een bewonerscollectief, dat zich inzet *voor* een goede oplossing, voor zichzelf en het geheel (dorp/ wijk/ buurt).
- Een ‘goede’ oplossing = betaalbare, duurzame en betrouwbare warmte én mogelijk ook positieve sociale en economische effecten voor de buurt.
- Het is onwenselijk dat bewoners zich *tegen* een gemeentelijk plan keren.
- Daarom is het belangrijk dat bewonerscollectieven in staat zijn om een *volwaardige en gelijkwaardige rol* te spelen in de warmtetransitie, naast overheid en marktpartijen.
- Als bewonerscollectieven in *positie* komen, geeft dat versnelling en momentum.
- Voor ‘warmteschappen’ (= bewonerscollectieven voor collectieve warmte voor en door de buurt) is *vertrouwen* nodig van diverse stakeholders: inwoners, investeerders, financiers, gemeente.
- Dit vergt *professionaliteit* van het bewonerscollectief en dat vergt op zijn beurt *professionele ondersteuning* van een bewonerscollectief.
- Bewonerscollectieven worden krachtig en professioneel door *gelijkwaardige toegang* tot het *samenspel* met alle stakeholders, toegang tot *kennis* en toegang tot *geld*.
- Een bewonerscollectief kan *evolueren* van een ‘club met bevlogen vrijwilligers’ naar een buurtorganisatie, of ‘warmteschap’ (wamtebedrijf) – met betaald werk van bewoners en zakelijke diensten.
- Een *buurtproces* naar een ‘warmteschap’ vergt rekenen en tekenen, bewonerscommunicatie en – participatie, samenwerking met gemeente en andere stakeholders, organisatieontwikkeling en financiering.
- Ook minder vergaande vormen van bewonerscollectieven (geen warmtenet in (mede)eigendom en (mede)beheer) hebben met bovenstaande aspecten van doen, in minder vergaande vormen.
- Bewonerscollectieven kunnen in hun ontwikkelingsproces de *participatieladder*¹ *op en af*: hoog insteken en zo nodig afdalen, of laag insteken en van lieverlee opklimmen; dit laatste blijkt in de praktijk moeilijker dan andersom.
- Een *buurtorganisatie en warmteschap*: is open en democratisch, stuurt aan op een warmteproject in het belang van de bewoners, koppelt daar eventueel andere inwonersbelangen aan (leefbaarheid, klimaat, groen e.d.), is opdrachtgever, vertegenwoordigt de bewoners in de uitvoering, is (mede) verantwoordelijk voor de exploitatie.

¹ Participatieladder van lage naar hoge mate van inwonerparticipatie: Informeren → Adviseren → Samen beslissen → Samen met professionele partners eigenaar zijn → Zelf eigenaar zijn als bewoners.

- Richt het proces naar een buurtorganisatie of warmteschap *fasegewijs* in, met steeds *go/ no go momenten*. Bijvoorbeeld: Initiatief → Verkenning → Ontwikkeling → Contractering → Uitvoering → Exploitatie.
- Goed uitgangspunt bij de start: ‘Nee heb je, ja kun je krijgen’.
- Haal per fase de *vragen* op die onder *inwoners* leven en *adresseer* alle vragen op het go/ no go moment: zo kan het vertrouwen en draagvlak groeien.
- Kijk wie er onder inwoners ‘aan gaan’ gedurende deze fasen en benut hun energie en kennis.
- Er is veel (*professionele*) *expertise* aanwezig onder inwoners, die niet ineens verdwijnt als ze thuis zijn. Ofwel: inwoners zijn thuis niet ineens dom. Boor deze expertise aan en breng deze in een productieve setting, dan kun je ‘leveren’. Bijvoorbeeld door werkgroepjes te vormen met hun eigen ‘deelopgaven’ van ‘de grote opgave’: businessplan, organisatie, financiering, techniek, onderhoud etc.
- Dit leidt tot *degelijke stukken* werk, dat geeft vertrouwen en genereert energie onder inwoners en bij partners.
- Maak zo mogelijk *gebruik* van al *bestaande* organisatorische verbanden en technische voorzieningen, bijvoorbeeld een wijkraad, buurtvereniging, bestaand warmtenet e.d.
- Bewaking is nodig, zodat geen *witte vlekken* ontstaan. Professionele ondersteuning helpt daarbij.
- *Warmteschappen* zijn in Nederland nog tamelijk ‘exotisch’, maar in andere Europese landen, zoals Denemarken Duitsland en Italië, *heel gewoon*.
- Sluit als bewonerscollectief aan op *lokale en actuele vraagstukken en behoeften*, dan voel je je ook meer gedragen én door aan te sluiten op ‘waar de energie zit’ groeit de aandacht en inzet.
- Een *bewonerscollectief* ‘werkt’ als de samenstelling gemêleerd is (idealisten, doeners, technici etc.), als elk lid doet wat bij hem/haar past, er balans is tussen halen en brengen, er zowel grotere activiteiten als kleine praktische acties zijn en het niet alleen vergaderen is, maar zeker ook leuk en gezellig!
- *Communiceer met inwoners door dingen te dóen*, naast via buurtkrantjes, prikbord, huis aan huis flyers e.d. En via inwoneravonden voor grotere projecten, bijvoorbeeld om samen een gesprek met een grote partij voor te bereiden.
- Werk samen met en *vraag hulp en ondersteuning bij professionals*: tips voor werven van leden, communiceren met inwoners, sneller vinden van expertise, sparren en klankborden, sneller regelen van contacten met professionele partijen etc. Elke inwonersgroep kan bijvoorbeeld aankloppen bij de Zeeuwse Participatiecoalitie (ZMf mernst@zmf.nl en Zeeuwind edamen@zeeuwind.nl). Als inwonergroep kun je dan (op je vrije avond) meer focussen op dóen.
- Ga in gesprek met de gemeente, ‘regel’ een *vaste contactpersoon* en nodig die steeds uit voor bijeenkomsten van de inwonersgroep. Het begint met kleine puntjes, maar van lieverlee heb je steeds meer aan elkaar.
- Het eerste gesprek/ de eerste periode met deze contactpersoon kan een zoektocht zijn naar ‘*Wat verwachten we van elkaar?*’. Wees open en eerlijk naar elkaar, spreek verwachtingen uit. Daaruit kan een modus groeien waar iedereen happy mee is, met duidelijke afspraken over wie doet wat.
- Ga breder aan de slag dan alleen met de energietransitie. Met *andere thema’s*, zoals meer groen, goed leefklimaat, klimaatadaptatie (bijv. regentonnen actie), bereik je een grotere groep inwoners en ontwikkel je méér enthousiasme, ook voor de energietransitie.
- Wacht als bewonersgroepen de transitie rond energie, klimaat, voedsel en circulaire economie niet lijdzaam af, maar: werk er in samenhang aan, neem een *proactieve houding* aan, inspireer elkaar en leer van elkaar, start bij *wat leeft onder inwoners* en met *kleine acties* die aanspreken.
- *Collectief opereren* als inwoners kan ook heel *praktisch*. Bijvoorbeeld: gezamenlijk inkopen van individuele warmtepompen.
- Voor *inspiratie en leren van elkaar*: elke Zeeuwse bewonersgroep kan zich aanmelden bij Dorpen voor Morgen via info@zvkk.nl.

Lessen voor gemeenten → Bepaal per situatie wat past

- Bewoners hebben de *sleutel* van hun huis en zonder die sleutel kom je niet achter de voordeur en weinig verder in de energietransitie.
- Geef bewonerscollectieven *toegang tot het samenspel*, zoals ook andere stakeholders.
- Neem een *uitnodigende houding* aan naar bewonerscollectieven: doe mee!
- Stimuleer dorpen en wijken om *zelf oplossingen* te verzinnen en geef *heldere kaders* mee.
- *Faciliteer* bewonerscollectieven met kennis, informatiebronnen, documenten, kopieerservice en wat startgeld.
- Bewoners *informer*en is nog geen *inwonerparticipatie*: een aangedragen wamteoplossing voelt voor inwoners niet als 'van hen' en zorgt daarmee voor onvoldoende draagvlak.
- Zorg dat bewonersgroepen een *vaste contactpersoon* bij de gemeente hebben.
- *Doe* als ambtenaar *mee* met bewonerscollectieven: schuif aan, beantwoord vragen, geef informatie, heb geduld als er geen echte vergaderagenda is, denk mee etc. Wees ook als mens aanwezig, niet alleen als ambtenaar. Spreek open en eerlijk, spreek verwachtingen uit.
- Zorg voor de nodige *afstemming* met andere ambtenaren *binnen de gemeente*.
- Lever zoveel mogelijk *maatwerk*: elk bewonersinitiatief is anders, heeft andere wensen, ambities en mogelijkheden.
- Neem bewonersgroepen *serius*, spreek met hen als volwassenen.
- Bedenk dat inwonersgroepen *waardevol* kunnen zijn voor ambtenaren; de gemeente kan bijvoorbeeld gesterkt worden om een vraagstuk politiek te maken.
- Zowel het *participatieproces* met inwoners, als het *politieke proces* met de gemeenteraad vergen aandacht in de warmtetransitie.

Lessen voor goed samenspel tussen gemeenten, inwonersgroepen en andere stakeholders → Bepaal per situatie wat past

- Bouw met elkaar een *relatie* op, zodat ieder een *volwaardige en gelijkwaardige rol* kan spelen.
- Maak onderling met of als geheel van stakeholders *afspraken* over uitgangspunten, rolverdeling en werkafspraken om samen tot warmteoplossingen te komen: vorm een partnerschap.
- De *samenwerkingsvorm* kan per fase verschillen.
- Mogelijk ontstaat/ is er een *spanningsveld*: gemeente is gericht op Transitievisie Warmte + inwonersgroep is gericht op concrete *actie* → wat heb je dan aan elkaar? Bedenk:
 - Je hebt toch dezelfde ambitie en belangen: aardgasvrij!
 - Gemeente zit wellicht vast aan een vorm.
 - Inwonersgroep is vrijer om het traject in te gaan.
 - → Beide is nodig in het proces: lange én korte termijn + vastigheid én open ruimte.
 - → Gemeente: geef richting + zoek alvast zaken uit + breng zaken samen + geef inwoners kaders mee + sluit aan op thema's die spelen in dorp/ wijk/ buurt + laat speelruimte.
 - → Inwoners: denk mee + benut de speelruimte.
 - Dus: doe het samen!
- Tip voor álle spelers: *blijf bij jezelf!*
- Bedenk:
 - Transitie is de enige constante.
 - We hebben eerder transities meegemaakt: wederopbouw, na de Ramp, van steenkool naar aardgas.

- Transitie in de 21^e eeuw hangen met elkaar samen: energie, klimaat, voedsel, circulaire economie.
- Alle transitie komen (samen) onze huizen binnen en beïnvloeden ons leven.
- Dat roept enerzijds veel vragen op, anderzijds zijn er al hulpmiddelen en aanpakken om te leren, bijvoorbeeld het Wijkkompas (zie verderop).
- Het vraagt visie, voorlichting, facilitering en om het handelen af te stemmen op de omgeving.
- Daarom: zet vitaliteit van wijk/ dorp/ buurt voorop, plaats het perspectief van de burger centraal en schakel op naar 'duurzaamheid'.
- Er zit veel kennis in wijken/ dorpen/ buurten. En er zijn verschillen in wijken/ dorpen/ buurten. Dat moet leiden tot verschillen in aanpak: welke komt wel/ niet op gang, hoe op gang brengen, wat is nodig etc. → Maak als gemeente én inwonersgroep een goede analyse!
- Er zijn verschillende rollen in de energietransitie, maar eigenlijk heeft *iedereen* óók een zelfde rol: namelijk *bewoner*! Studenten, ambtenaren, wethouders, trekkers van bewonersinitiatieven etc. Allen zijn ook bewoner. Samenwerkingen lijken dan echt wel mogelijk!
- Het slagen van de warmtetransitie hangt af van wat er gebeurt in dorpen, wijken en buurten.

Links naar praktijkvoorbeelden, filmpjes, websites en documenten

- Filmpje over Buurtwarmte: <https://www.youtube.com/watch?v=JTTi6EQ4d4Q&t=17s>
- Informatie, publicaties en links: <https://buurtwarmte.energiesamen.nu/pagina/24/publicaties-en-links>
- Manifest voor coöperatieve warmte: <https://veinh.nl/wp-content/uploads/2021/03/Manifest-voor-coöperatieve-warmte.pdf>
- Energie voor de wijk – Nieuwe Nuts in de praktijk: <https://edepot.wur.nl/149610>
- Praktijkvoorbeeld buurtwarmtepomp in ecologische wijk Eva Lanxmeer - Culemborg: <https://groenehuisvesters.nl/tag/aardgasvrije-wijk/>
- Prestatieafspraken aardgasvrije wijk aanpak: via bovenstaande website → klik onder de foto
- Praktijkvoorbeeld lokaal energienetwerk Bospolder-Tussendijken (BoTu) - Rotterdam: <https://www.lsabewoners.nl/energie/mijlpaal-grote-samenwerking-in-botu-eeen-feit/>
- Praktijkvoorbeeld Expeditie Warmte - Utrecht: <https://warmtenetwerk.nl/nieuws/item/utrecht-neemt-bewoners-mee-op-expeditie-warmte/>
- Praktijkvoorbeeld duurzaam Borssele: www.borsseledorp.nl/ben2030-duurzaam/
- Het Wijkkompas - Tool op weg naar aardgasvrije wijken in samenhang met andere thema's en transitie: <https://wijkkompas.nl>
- Publicatie over transitiedenken: <https://hetgroenebrein.nl/2021/02/04/publicatie-whitepaper-houvast-voor-duurzame-vernieuwers-vier-perspectieven-op-transitiedenken-en-doen/>

Bronnen

- Doe & Leer Lab Excursie-1 d.d. 20 mei 2021: Inwonerparticipatie in de warmtetransitie – Het gebeurt al in Zeeland en elders!
 - Bewoners betrekken bij de warmtetransitie: Buurtwarmte – Gerwin Verschuur
 - Praktijkvoorbeeld wijkenergiebedrijf: Thermo Bello – Gerwin Verschuur.
 - Praktijkvoorbeeld Duurzaam Borssele: BEN2030 – Imke Elstak, Gemeente Borssele – Nicole Heerkens, Zeeuwse Participatiecoalitie – Melissa Ernst.
 - Bewonersinitiatief Dorpen voor Morgen: Zeeuwse Vereniging voor Kleine Kernen e.a. – Marten Wiersma
 - Vragen en andere input van ca. 40 deelnemers.

